

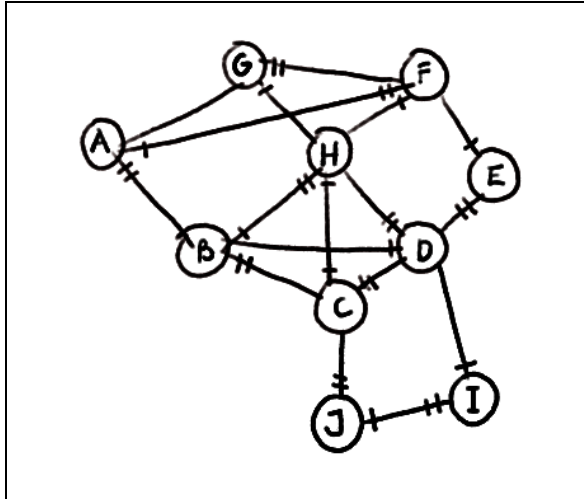
Ontwerpend plannen (2001)

Peter Dauvellier

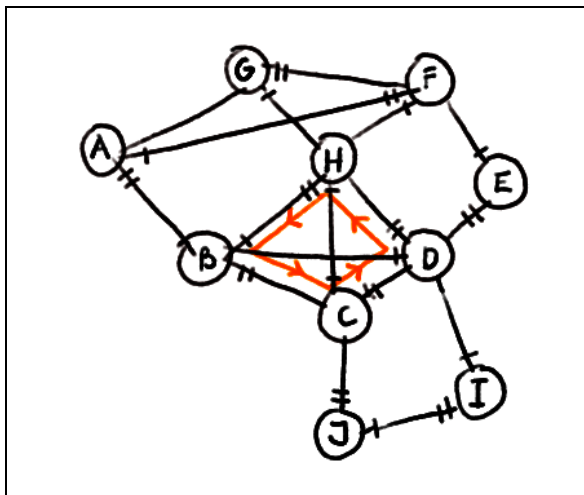
Wat is ontwerpend plannen anders dan gewoon plannen? Vier publicaties die ieder een argument in zich bergen voor afwijkend planningsgedrag.

Loslaten

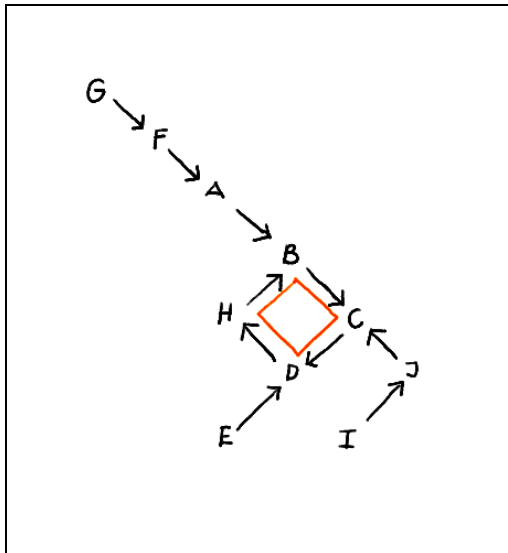
Het boekje 'Water Logic' van Edward de Bono geeft een nieuwe visie op onze manier van denken. We zijn gewend om dingen van elkaar te (onder)scheiden. Die afbakeningen en betekenissen bepalen ons geordende beeld van de wereld. Dat is 'rock logic', een starre manier van doen. We zouden meer moeten gaan denken in processen. Niet 'wat is het', maar 'wat is het vervolg' is de juiste vraag. Denken in opeenvolgende 'toestanden'. Want zo werkt volgens De Bono ons brein ook.

De toestanden A t/m J zijn willekeurig met elkaar verbonden. Ook willekeurig zijn die verbindingen gekenmerkt met een dubbel of een enkel streepje. Een dubbel streepje betekent dat dit de voorkeursweg is voor een volgende toestand, een enkel streepje is de tweede keus. Kom je via een dubbel streepje binnen, dan is de lijn met het enkele streepje de vervolglijn. We kunnen deze 'flowscape' bij iedere toestand beginnen

Waar we ook beginnen, het maakt niet uit. We komen altijd terecht in de vierhoek B-C-D-H. Het ligt niet aan het ontwerp. Iedere flowscape leidt tot 1, soms 2 van deze stabiele lussen. Dat is de manier waarop onze hersenen ordening aanbrengen in een veelheid aan impressies. Zo komen begrippen, en betekenissen tot stand. We zijn kampioen is het vertalen van de meest uiteenlopende indrukken naar bepaalde vaste conclusies. Onze hersenen zijn zelf-organiserende systemen. Als we dit als stroomschema voorstellen is het eigenlijk helemaal niet zo ingewikkeld.

Jonge kinderen hebben de streepjes nog niet allemaal gezet. Bij iedere indruk moeten ze een voorkeursrichting voor het vervolg bepalen. Als die nog niet is aangeleerd vullen ze zelf bedachte vervolgstreepje in. Daarom kunnen jonge kinderen met zulke originele verklaringen van verschijnselen of oplossingen voor problemen komen. Frappant is dat die verzonnen verklaringen vaak in een mum van tijd worden geleverd. Je ziet dat ook bij mensen die onder hypnose zijn. Vraag: “Waarom danst u met een bezemsteel?” Antwoord: “Dat is mijn schoonmoeder, die is al een tijd aan de slanke lijn”.

Vernieuwing van denken vraagt niet in de eerste plaats om hard zwoegen op briljante gedachtenconstructies, maar om het loskoppelen van vastgeroeste denkbeelden. Loslaten is daarom de eerste opgave van ontwerpend plannen. Een goed voorbeeld van ‘loslaten’ is het denken over het waterbeheer. We zaten vast in de denklus van hogere dijken en sterkere pompen. Het - gedwongen - loslaten van dit principe werkt bevrijdend, en levert een stroom van nieuwe ideeën en concepten op. Ten aanzien van de verstedelijking zitten we nog vast aan het principe van bouwen binnen contouren. Misschien terecht in delen met een hoog ‘stedelijk overstromingsgevaar’, zoals in de Randstad. Maar elders een barrière voor ontwikkeling van nieuwe concepten.

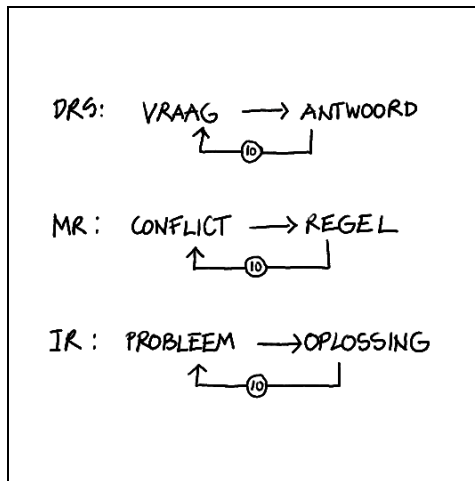
Trends

Het rapport ‘Zandkastelen bouwen’ gaat over de lotgevallen van de Kustlocatie, de bouwlocatie in zee tussen Scheveningen en Hoek van Holland. De schrijvers hebben alle betrokkenen geïnterviewd en komen tot de conclusie dat de Kustlocatie niet wordt gezien als een oplossing voor een substantieel maatschappelijk gevoeld (en gedeeld) probleem. Het is een ‘probleem-loos idee’. Daarmee zouden we dit plan voor kustuitbreiding na twintig jaar onderzoek en discussie kunnen afvoeren. De schrijvers stellen echter de vraag waarom dit probleem-loze idee dan toch zo lang zo veel sympathie heeft gekregen. Misschien is het een ‘folly’, een nutteloos bouwspel kan best leuk zijn. Maar het is ook mogelijk dat sprake is van een ‘transformatieproject’, een project dat vooruit loopt op een nieuwe maatschappelijke context. Het rapport geeft op dit punt geen uitsluitel. Het eindigt met de constatering dat een op bestaande problemen georiënteerde werkwijze niet de juiste is om de problemen van morgen op te lossen. Daarvoor zouden we eerder moeten kijken naar structurele trends die zich aftekenen, en die tot uitgangspunt maken van besluitvorming over een lange termijn visie.

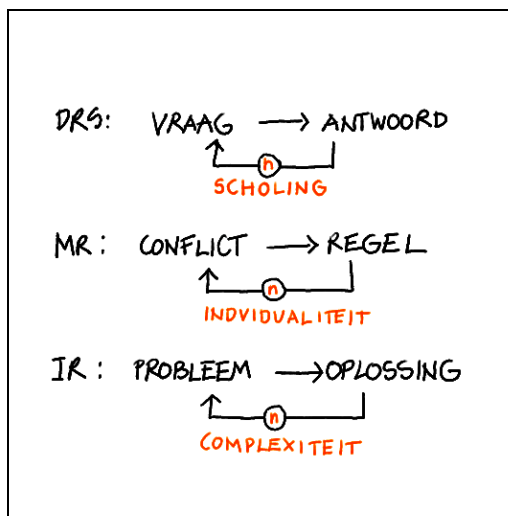
Ontwerpend plannen richt zich op het onderkennen van trends die doorlopen naar de verdere toekomst. De huidige kustlocatie sluit waarschijnlijk niet goed genoeg aan op de trend van een nieuw dynamisch en op veerkracht gericht kustbeleid. Daarvoor is het nog te veel een optelsom verschillende specifieke ruimteclaims en te weinig een algemene ontwikkelingsvisie.

Toeval

We denken vooral in causaliteiten. Ieder heeft daarin zijn vak. De doctorandus beantwoordt een vraag. De meester in de rechten lost een conflict op door een regel te stellen. De ingenieur vindt voor ieder probleem een oplossing, de arts voor iedere kwaal een therapie. We weten wel dat ieder antwoord tien nieuwe vragen oplevert, iedere regel tien nieuwe conflicten, iedere technische oplossing tien nieuwe problemen en ieder medicijn tien bijwerkingen. Maar dat lijkt erbij te horen, het houdt ons wakker en levert handenvol nieuw werk!

Toch is deze manier van werken niet meer toereikend. Er heeft een kwaliteitssprong plaatsgevonden in dit schema. De vragen die tegenwoordig gesteld worden zijn steeds moeilijker te beantwoorden, maar tegelijkertijd zijn er vele antwoorden mogelijk op dezelfde vraag. Het hangt af van de vraagsteller, de omgeving, het perspectief. Mensen zijn beter geschoold en nemen geen genoegen met halve wijsheden. Hetzelfde geldt voor de regels. Algemene regels werken niet meer. Iedere regel kent vele uitzonderingen. Omdat we allemaal verschillend zijn, een andere achtergrond hebben en een andere geest. De individualisering vraagt om ruimte voor verscheidenheid. De ingenieurs en ontwerpers hebben te kampen met toenemende complexiteit van problemen. Milieueffecten die vroeger nog wel voorspelbaar leken worden steeds moeilijker te voorzien. Maatschappelijke behoeften veranderen razendsnel, waardoor een oplossing al is achterhaald als hij goed en wel is gerealiseerd. De oplossing is zelf het probleem geworden, zoals in de wegenbouw.

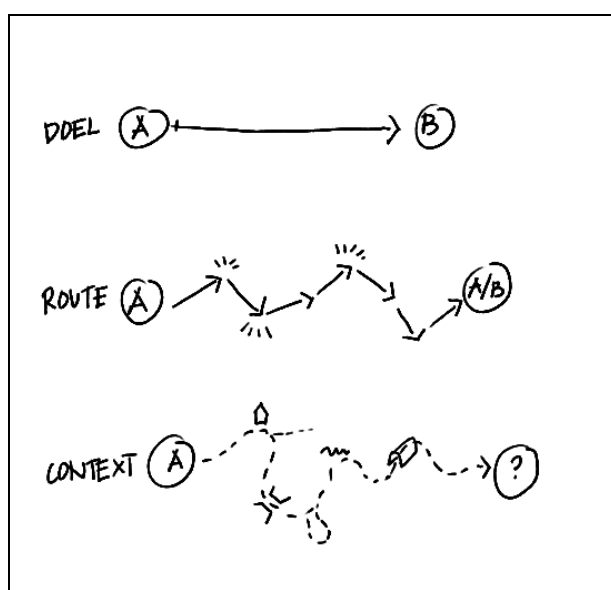
Op zoek naar een andere manier van plannen is in de voorstudie ‘Spelregels en toeval als planningsfactoren’ (STAP) een model ontwikkeld om onder het causale planningschema uit te komen. In dit model wordt aan toeval een belangrijke plek in het planningsproces toegekend. Door spelregels te variëren en daarna ad random een groot aantal mogelijke ruimtelijke uitkomsten naast elkaar te zetten ontstaat een beeld van de ‘bandbreedte’ van wat het gevolg van een ‘planregel’ kan zijn. Dat kan weer leiden tot het bijstellen van regels en nieuwe exercities. Computers spelen daarbij een creatieve rol. Ze simuleren de onvoorspelbaarheid van gedrag van vele, vrijdenkende actoren in het proces van ruimtelijke ontwikkeling. Ontwerpen is dan niet meer het uittekenen van een toekomstige ruimtelijke toestand, maar het proefdraaien met mogelijke ruimtelijke processen. Maar ook zonder geavanceerde computermodellen kunnen we in ons denken ruimte maken voor toeval. Dat betekent: niet meer vastleggen dan strikt noodzakelijk is. Het betekent aanleidingen aanbieden om oplossingen te doen ontstaan, prikkelingen uitdelen om processen op gang te brengen. En daarna in verwondering afwachten. Op die manier is de kwaliteit van de woningen in VINEX-wijken niet meer het belangrijkste criterium. Belangrijker is of bewoners en gebruikers van VINEX-wijken de ruimte, de tijd en de prikkel krijgen om zelf kwaliteit te ontwikkelen.

Context

“Te voet van Amsterdam naar Arnhem”, is de titel van een loopgids uitgegeven door de ANWB in 1914. Samen met een paar collega-vrienden ben ik deze route in 1982 gaan nalopen. We wisten dat de route al sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer bestond, en hadden dan ook nauwelijks de hoop er iets van terug te vinden. En inderdaad, we zijn geen enkele wegwijzer tegengekomen. Gelukkig hadden we wel de oude routekaartjes, maar die gaven vaak nauwelijks meer houvast.

Pas achteraf realiseerde ik me dat er drie verschillende manieren van wandelen bestaan:

1. *Doelgericht wandelen*. Dat gaat van A naar B, en meestal heeft men dan in B een boodschap iets gehaald of gebracht. Zo deed Roodkapje dat toen zij naar grootmoeder hoekjes ging brengen. En zo gaan wij dagelijks naar oma of de koekjeswinkel.
2. *Routegericht wandelen*. Daarbij volg je de signalen langs de route. Klein Duimpje had dat goed bekeken toe hij de kiezelsteentjes achter zich liet vallen. De sportieve toerist volgt een van vele wandelroutes die hem van de ene bezienswaardigheid naar de andere voert.
3. *Contextgericht wandelen*. Doel noch route staan vast. We zoeken ‘op te tast’ onze weg en ontdekken tegelijkertijd onze omgeving. Dat moest Klein Duimpje doen toe de broodkruimels waren opgegeten door de vogels. Hadden ze dat niet gedaan, dan zou hij de reus en de zevenmijlslaarzen nooit hebben gevonden en zouden wij nooit van Klein Duimpje hebben gehoord.

De drie manieren van wandelen lijken sprekend op drie manieren van plannen: einddoelplanning, procesplanning en contextplanning. Die laatste vorm van planning is een zoekende en ontwerpende planning. Gezocht wordt naar bijzonderheden en ankerpunten in de omgeving, welke dat zijn bepaalt de wandelaar/planner zelf. Wat hij ermee doet ook. Het plan, het beleid ontstaat gaandeweg. Het object van planning staat niet van te voren vast. De context bepaalt of iets belangrijk wordt. Voor de eindgebruikers van deze planning wordt ook geen route uitgezet. ‘A la carte’ kunnen zij zelf vormgeven aan gebruik en inrichting. Plekken en kwaliteiten zijn belangrijker dan netwerken en regels.

Slot

Loslaten van vastgeroeste ‘koppelingen’, trends als bakens kiezen, toeval de ruimte bieden en contextuele kwaliteit als leidraad nemen. Zou dat het *andere* van ontwerpend plannen kunnen zijn?

Literatuur:

- E. de Bono, “*Water Logic*”, Penguin Books, London 1994
- G.Gaastra, M. Groothuizen, W van Leussen, K. Lever, “*Zandkastelen bouwen*”, Nederlandse School voor Openbaar bestuur, Den Haag, 29 juni 1996
- P.L. Dauvellier, E. Vreedenburgh, W. v d Kamer, R. Scha and H. Scholten: “*Spelregels en toeval als planningsfactoren (STAP)*”. Voorstudie in opdracht van de Rijksplanologische Dienst, Den Haag, 1995.
- A.N.W.B., “*Te voet van Amsterdam naar Arnhem*”, mei 1914